

БОРИСПІЛЬСЬКА ГРОМАДА В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ВІДРОДЖЕННІ (КІНЕЦЬ 50-Х – ПЕРША ПОЛОВИНА 60-Х РОКІВ ХІХ СТ.)

Людмила ІВАНОВА

orcid.org/0000-0003-0695-9813

кандидат історичних наук, професор кафедри історії та етнології України
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Ірина ТЕЛЕГУЗ

orcid.org/0000-0002-5907-6347

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та етнології України
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Анотація. На основі архівних матеріалів, опублікованих документів та мемуарної літератури аналізується світоглядна позиція, ідейна спрямованість і практична діяльність членів Бориспільської Громади у 60-ті рр. ХІХ ст. в контексті процесу становлення української модерної нації.

У вітчизняній історіографії Бориспільська Громада розглядалась як філія, складова частина Київської Громади. Справді, бориспільські громадівці перебували у тісних зв'язках із Київською Громадою і були активними учасниками усіх її освітньо-культурних заходів: створення українських недільних шкіл у Києві та київському передмісті, у справі пропагування національної української ідеї серед широких соціальних верств українства. Втім Бориспільська Громада відзначається своєю цілковитою автономністю. Це простежується у вирішенні ряду важливих питань діяльності та баченні своєї ролі у суспільному житті України. Зокрема, бориспільські громадівці демонстрували свою готовність співпрацювати з представниками польських студентських гмін, підтримати їх під час визвольного повстання 1863 року. В цьому контексті показовими є свідчення бориспільських громадівців В. Синегуба, В. Пилипенка, С. Плещенка, котрі мали намір об'єднати визвольні зусилля поляків та українців у боротьбі проти Російської імперії.

Поданий документальний матеріал засвідчує, що прикметною рисою громадівського руху у 60-ті рр. ХІХ ст., на прикладі Бориспільської Громади, був не тільки освітньо-культурницький напрямок діяльності, що передбачав утвердження української національної ідентичності, але й цілком політичний. У громадівському русі виділялось радикальне крило, представники якого були налаштовані на досить рішучі дії у протистоянні з петербурзькою імперською владою, коли усі легальні методи реалізації українського проекту будуть повністю вичерпані.

Ключові слова: Бориспільська Громада; українське відродження; студенти; українські інтелектуали; національна ідентичність; український модерн.

BORYSPIL COMMUNITY IN THE UKRAINIAN NATIONAL REVIVAL (THE END OF THE 50S – THE FIRST HALF OF THE 60S OF THE 19TH CENTURY)

Liudmyla IVANOVA

Candidate of Historical Sciences, professor of History of the Department of History and Ethnology of Ukraine, Mykhailo Drahomanov State University of Ukraine

© Іванова Л., Телегуз І.

Iryna TELEHUZ

Candidate of Historical Sciences, associate professor of the Department of History and Ethnology of Ukraine, Mykhailo Drahomanov State University of Ukraine

Annotation. On the basis of archival materials, published documents, and memoir literature, the worldview position, ideological orientation, and practical activity of the members of the Boryspil Community in the 1960s are analysed in the context of the process of formation of the modern Ukrainian nation.

In the national historiography, the Boryspil Community was considered a branch, a constituent part of the Kyiv Community. Indeed, Boryspil community members were in close contact with the Kyiv community and were active participants in all educational and cultural activities of this community, such as the creation of Ukrainian Sunday schools in Kyiv and the Kyiv suburbs, in the matter of promoting the national Ukrainian idea among the broad social strata of Ukrainians. However, the Boryspil Community is noted for its complete autonomy. This can be seen in the solution of a number of important issues of activity and the vision of one's role in the public life of Ukraine. In particular, Boryspil community members demonstrated their willingness to cooperate with representatives of Polish student communes to support them during the liberation uprising of 1863.

In this context, the testimonies of Boryspil community members V. Synehub, V. Pylypenko, and S. Pleshchenko, who intended to unite the liberation efforts of Poles and Ukrainians in the fight against the Russian Empire, are indicative.

The presented documentary material testifies that a distinctive feature of the community movement in the 1960s of the 19th century, on the example of the Boryspil community, was not only the educational and cultural direction of activity, which provided for the establishment of Ukrainian national identity, but also a completely political one. A radical wing stood out in the civil movement, whose representatives were determined to take rather decisive actions in the confrontation with the St. Petersburg imperial power when all legal methods of implementing the Ukrainian project would be completely exhausted.

Key words: Boryspil Community; Ukrainian revival; students; Ukrainian intellectuals; national identity; Ukrainian Modern.

Постановка проблеми. Громадівському рухові належить вагома роль у становленні української національної ідентичності та етносоціальної свідомості, що є необхідною умовою інтеграції до громадянського суспільства та формування соціально повноцінної нації [6, с. 157–159]. Поряд з тим він був складовою частиною українського відродження у XIX ст. Практично громадівці продовжили справу українських інтелектуалів-істориків, літераторів, етнографів 30–40-х рр. XIX ст., котрі створили фундамент, на якому зростало молоде покоління українців з новим етнонаціональним світоглядом, любов'ю

до своєї героїчної минувшини, повагою до рідної мови та щирим бажанням бути причетним до українського відродження. Ця молодь у 60–70-х рр. XIX ст. не тільки продовжила справу старших поколінь українофілів, але й, об'єднавшись з ними у Громади, пішла далі своїх учителів і визначила для себе нові завдання інтелектуальної боротьби за українство. Зокрема, громадівці вже без остраху, не оглядаючись на імперські ідеологеми про триєдиний великоросійський народ, заявили про існування мовно-культурного кордону українського народу, і цей кордон досить чітко окреслював територію функціонування української

цивілізаційної ідентичності. В епоху модерну на Європейському континенті «пізнання» етноспільнотою свого «Я» і відмежування від інших етносів та етнокультур було необхідним чинником процесу становлення модерної нації [10, с. 260]. Особливо це було важливо для бездержавних народів, адже культурно-соціальний кордон мав стати надійним муром для захисту від культурної інкорпорації та асиміляції, домінантно-владної етноспільноти. Порушуючи питання української ідентичності через утвердження мовної особності в освіті, суспільній комунікації, літературі та науці, громадівці вибудували той культурний мур, що не дав загасити вогонь українського відродження та в майбутньому зберіг українство від тотальної русифікації, національної деградації та забуття в епоху червоного терору.

В історіографії громадівський рух трактується здебільшого за старими радянськими лекалами як ліберально-поміркований за ідеологією та суто освітньо-культурний – за сферою діяльності. Поза увагою істориків залишилися деякі важливі фактори та цікавий документальний матеріал. Зокрема, варто ще раз наголосити на активній пропаганді громадівцями ідеї української особності від російського імперського суперетносу. Тим самим вони, безумовно, надали політичного відтінку руху й відповідно викликали роздратування адептів єдиної та неділимої росії.

Імперськими ідеологами українцям відводилась роль інтегральної етнопідгрупи відносно російського етнічного елементу. Це була своєрідна психологічна та ідеологічна зброя петербурзько-московських асиміляторів проти українства. Мета полягала у моральному

приниженні та прищепленні вірусу меншовартості, маргінальності багатомільйонному народу з неповторною яскравою і самостійною культурою. Натомість громадівці, по-перше, своєю освітньою, науково-публіцистичною діяльністю розривали ланцюги російської великодержавницької парадигми, яка закувала українство в кайдани духовного рабства малоросійства. По-друге, громадівці намагались у своєму середовищі вирішити складну для тогочасного українства дилему: чи здатний український народ до власної політичної самоорганізації, чи зможе бути державною нацією в європейській сім'ї народів та у якій формі, за якими законами має функціонувати українська держава.

Першим, хто дав відповіді на ці питання українських інтелектуалів, був М. Костомаров. Професійний знавець української старовини, талановитий майстер слова не тільки зумів донести до спільноти історичну правду, але й, використовуючи фактологічний матеріал, сконструювати можливий державний поступ українського соціуму, врахувавши його тяжке геополітичне становище в межах Російської імперії. Адже будь-яка заявка українців на своє особне існування петербурзька адміністрація та малоросійське губернське чиновництво класифікувало як тяжкий злочин.

У 60-х рр. XIX ст. громадівці підтримали костомарівську концепцію слов'янської федерації. Довгий час вона сприймалась як єдиний можливий вихід українства із його бездержавного стану. Втім погляди громадівців різнились щодо шляхів реалізації костомарівського державного проекту. Розбіжності в цьому питанні існували між помірковано-ліберальною більшістю громадівців,

котрі віддавали перевагу еволюційним, освітньо-просвітницьким методам, та радикальною меншістю, що прагнула до рішучих війовничих дій, до повстання. Це добре ілюструють настрої в середовищі Бориспільської Громади, котра була тісно пов'язана і співпрацювала з Київською Громадою. Зрештою, певний радикалізм простежується і серед молодих членів Чернігівської Громади. Тож громадівському руху був притаманний певний політичний акцент.

Аналіз останніх досліджень і архівних матеріалів. Громадівський рух завжди був пріоритетною дослідницькою проблематикою вітчизняної історіографії. В радянській історичній науці його розглядали в контексті суспільно-політичних процесів, що мали місце в Україні та Російській імперії в другій половині XIX ст. Сучасні наукові студії трактують громадівський рух як важливий компонент українського відродження в епоху модерну, головний чинник становлення української модерної нації.

Громадівський рух є предметом особливої уваги таких сучасних науковців, як А. Катренко, С. Світленко, С. Панькова та Л. Іванова. Загальнотеоретичною основою є праці Я. Верменич, І. Гирича, Я. Калакури, О. Реєнта, Г. Сарбея, Н. Щербак.

Джерельну основу статті становлять документи архівосховищ Державного архіву російської федерації в москві – фонд 109 «Його імператорської величності» та Російського державного військово-історичного архіву – фонд 801 «Справи про Польщу». Крім того, використані матеріали збірника документів «Суспільно-політичний рух на Україні 1863–1864 рр.».

Мета статті – на основі архівних документів, мемуарної та наукової

літератури, використовуючи методологію історичного аналізу і синтезу, дедукції та індукції, розкрити напрями діяльності й радикальні наміри бориспільських громадівців щодо вирішення соціального становища селянства та української справи.

Виклад основного матеріалу. Феномен українського історичного поступу зумовлений у значному сенсі географічним розташуванням України – на межі двох материкових цивілізацій – Сходу і Заходу Європейського континенту, що сповідували різні геополітичні світогляди, культурно-духовні та суспільні цінності. Становище України як транскордонного європейського регіону, зрештою, відобразилось на суспільно-політичному житті українців в епоху модерну у XIX столітті. Відомий український вчений Іван Лисяк-Рудницький це століття назвав «українським» з погляду тих процесів та подій, що спричинили українське національне відродження. Крім того, цей історичний період для українства був передусім століттям інтелектуальної боротьби за утвердження своєї національної ідентичності та етнополітичного буття.

Особливе місце в епоху українського відродження посідають 60-ті рр. XIX ст. Це був час зламу старих суспільно-економічних відносин, становлення широкої державницької думки у недержавних народів, нових політичних ідей, що втілювались у проектах, програмах, творчій та практичній діяльності нових поколінь європейської й української молоді, інтелігенції, зокрема письменників, суспільних діячів тощо. Нова когорта українських інтелектуалів тепер почала гуртуватись у своєрідні об'єднання, котрі отримали назву «Громади» на початку

60-х рр. Практично вони не мали організаційної структури, але об'єднали однопідприємців, прийнятих спільною ідеєю та працею в ім'я культурного і політичного відродження українського народу.

Найчисельнішою і вагомою за своєю діяльністю була Київська Громада, утворення якої припадає на кінець 1858–1859 рр. За спогадами М. Драгоманова, восени 1859 р., коли він став студентом Київського університету, «то приєднався до «національного гуртка», куди входило 500 осіб разом із вільнослухачами» [1, с. 43]. Утворилась Київська Громада внаслідок об'єднання студентських Чернігівського і Полтавського земляцтв, що практично протистояли польським земляцтвам – гмінам – в Університеті св. Володимира. Заснування цієї Громади не задокументовано, але, за свідченням її учасників – В. Синегуба, М. Драгоманова, В. Антоновича, на 1859 р. Київська Громада успішно функціонувала як добре сформована культурно-освітня організація. До Київської Громади входило декілька громад, що були самостійними організаційними суб'єктами. Зокрема, це громади містечок Басані, Борисполя, ремісничої молоді Подолу та десятка навколишніх сіл Києва.

Особливо виділялась Бориспільська Громада, очолювана Павлом Чубинським. Навчаючись у Петербурзькому університеті на юридичному факультеті, він спочатку входив до кола столичних громадівців і був активним дописувачем журналу «Основа». Після захисту дисертації у 1861 р. на тему «Нариси народних юридичних звичаїв і понять з цивільного права Малоросії» П. Чубинський повернувся в Україну. В Києві він відразу ж долучився до українофільського і громадівського рухів. За жандармськими звітами

повідомлялось, що П. Чубинський, який причетний до Київської Громади, організував у місті Бориспіль групу із 20 молодих осіб. Серед тих молодих хлопців жандарми особливо виділяють студента Університету св. Володимира В. Синегуба (який одночасно був ще й членом Київської Громади), його брата гімназиста Сергія Синегуба, В. Пилипенка, волосного писаря села Войтова козака Дзюбу, прикажчика С. Плещенка. В доповідних жандармських записках також зазначалось, що бориспільські громадівці постійно збирались на свої сходи то на хуторі Павлівці, то в містечку Басані, а то й у Борисполі. Крім того, за жандармськими документами відомо, що ця молодь, керована П. Чубинським, демонстративно носила національний одяг (передусім вишиті малоросійські сорочки). Але найгірше з їхніх вчинків, на думку охоронців єдиної і неподільної імперії, були постійні поїздки до Канева на могилу бунтівного поета Т. Шевченка. Там вони публічно читали українською вірші Т. Шевченка і збирали навколо себе сільську молодь, якій тлумачили небезпечні «ліберальні місця із наведених творів цього письменника» [2, арк. 15–16].

Відповідно така поведінка членів цієї групи викликала серйозне занепокоєння членів Третього відділення. У жандармських висновках було записано, що «ці молоді люди діють із намірами поширення соціалізму і комунізму», до того ж агітація громадівців «справляла певний вплив і залишала слід на легковірному розумі молоді простого класу» [2, арк. 15–16].

Члени Бориспільської Громади організували декілька невеликих громад із селян і ремісників Києва й сіл Переяславського і Чернігівського повітів. За

документами відомо, що такі сільські громади були створені за ініціативою В. Синегуба, С. Плещенка, В. Касьяненка, В. Пилипенка на Подолі у Києві та в селах Носівка, Оржичі, Корніївка, Пилипичі, Войтово, Малий Круполь. Зокрема, в селах Носівка й Оржичі було сформовано козацький загін з 50 молодих сільських хлопців, які разом із бориспільчанами-громадівцями співали пісні А. Свидницького «Вже більше літ двісті» й «У полі доля стояла». Ці пісні закликали колишніх козаків-орлів із серпа зробити спис та визволити із московської неволі український люд:

*Не надійсь на князів,
сини чоловічі,*

*Бо долі в неволі,
не бачили у вічі,*

Ой Боже слово з рода в род,

Нема душ сильніших за народ! [2, арк. 24–23].

У слідчих матеріалах також міститься інформація, що Володимир Синегуб мав намір «відкрити народу очі і вказати йому на зловживання поміщиків... до селян і разом з тим схилити останніх відплатити поміщикам за попереднє зло» [3, арк. 26].

Принаймні архівні матеріали дають можливість стверджувати, що українська молодь Бориспільської Громади намагалась найрадикальнішим чином розв'язати аграрні та політичні проблеми в Україні. Вона прагнула підняти українське населення на всезагальне повстання як проти російського самодержавства, так і проти польсько-шляхетських і російських поміщиків.

За свідченням В. Синегуба, він разом із В. Касьяненком і В. Пилипенком «підбурювали селян Переяславщини до повстання» [3, арк. 26].

Радикальні повстанські настрої зафіксовані й у Громаді київських ремісників на Подолі [3, арк. 24–25]. Під час польського повстання 1863 р. деякі польські радикали та київські і бориспільські громадівці зробили спробу порозумітись та об'єднати свої визвольні зусилля у боротьбі з російською імперською владою. Перші створили навіть так звані «Золоті грамоти», які мали, на їхню думку, нагадати українцям про повстання Коліївщину, в якому вони виборювали свої соціальні та національні права. Практично автори «Золотої грамоти» обіцяли провести аграрну реформу та встановити релігійну рівність у Новій Речі Посполитій [7, с. 64]. Зі свого боку деякі громадівці висловлювали рішучі наміри приєднатись до польських повстанців на теренах Правобережної України.

Зокрема, штаб-офіцер жандармського корпусу Белов повідомляв, що громадівець Володимир Синегуб та поміщик Леонід Потоцький відверто «висловлювались про свій намір приєднатись до польських бунтівників». З цього приводу В. Синегуб радив іншому бориспільському громадівцю В. Пилипенку «їхати до Києва до двох братів П'ясецьких, котрі від польської гміни забезпечать його фальшивими паспортами та засобами для приєднання до інсургентів» [3, арк. 23 зв.]. У розпал польського повстання 1863 р. дехто з членів групи П. Чубинського мав намір одночасно підняти на Київщині селянське повстання. Задля реалізації своєї мети збирались кошти до скарбниці Київської Громади. Задokumentовано, що зібрали 800 рублів для «покупки зброї й інших військових потреб». Збір коштів здійснювався й далі студентом-скарбником Торським [3, арк. 25].

Втім польські патріоти та громадівці мали різні цілі щодо використання тих коштів. Це зафіксовано було у слідчих матеріалах. Так, про В. Синегуба, з його слів, відзначалось, що він планував підняти селянське повстання, з одного боку, проти поміщиків за соціальні й громадянські права українського люду, з другого – проти існуючої імперської влади в Україні. В. Пилипенко підтвердив зізнання В. Синегуба й додав, що його у цій справі підтримали три його брати: Віктор, Євген, Микола. Крім того, реалізувати наміри В. Синегуба готові були також студенти Київського університету Стоянів, Цупруненко, Богданов, студенти Педагогічного університету Касьяненко, Плохтієнко, Зрачевський, прикажчик Плещенко і вчитель кадетського корпусу Антонович. Що ж до останнього, то він «готував кадетів до повстання проти уряду» [3; 4, арк. 25].

Втім згодом заява В. Пилипенка щодо радикальних настроїв членів Київської Громади не підтвердилась. Зрештою, жандарми дійшли висновку, що мета київських громадівців «розходилась із тенденціями поляків». Тому не варто очікувати єднання польської та української молоді у боротьбі за відновлення Царства Польського. Задум В. Синегуба і В. Пилипенка підняти українське селянство на повстання поділяв керівник Бориспільської Громади П. Чубинський.

Із розповіді Сергія Синегуба, той мав серйозні плани організувати селянське повстання в Київській губернії ще у 1862 р. З цією метою бориспільські громадівці поширювали у маєтку поміщика Трепова відозву «Усім добрим людям», написану П. Чубинським [9, с. 43]. До того ж сам Чубинський неодноразово

виступав на зібраннях селян та громадівців із різким осудом свавілля польських поміщиків на Київщині. Щоправда, одночасно він висловлював співчуття і моральну підтримку польським патріотам у їхній боротьбі за незалежність Польщі [8, с. 156,158].

Цікаво, що жандарми так і не змогли довести авторство П. Чубинського відозви «Усім добрим людям». Хоча й були переконання, що ця відозва написана саме керівником Бориспільської Громади. Текст відозви, який жандарми вилучили у селян в Золотоніському повіті у вересні 1862 р., містив відвертий заклик до всенародного повстання подібно до Коліївщини 1768 р.:

*Вставайте всі – і панські люди, і козаки,
і міщани, і всі чесні люди!*

*Покляніться, що всі повстанете
рятувати один одного та битись
із панами за правду, за волю,
за козацьку долю, бо як ви вільні,
всі рівні. Ваша земля,*

ваша воля – Боже царство [2, арк. 52–55].

Тоді ж, у вересні – жовтні 1862 р., Павло Чубинський написав і свій знаменитий вірш «Ще не вмерла Україна», який згодом став Державним гімном українців.

Відомо, що на адресу П. Чубинського постійно надходили скарги та доноси від місцевих поміщиків Переяславського та Чернігівського повітів. Їх лякала неабияка активність цього громадівця, адже він постійно збирав селян на сходи й тлумачив їм зміст аграрної реформи 1861 р. В цьому поміщики вбачали підбурювання холопів до непокори та бунту проти землевласників.

Непокоїло місцеву владу і поміщиків намагання громадівця Чубинського організувати у Борисполі недільну

школу для простолюду подібно до тих, які створили українські студенти в Києві: на Подолі, на Печерських Липках, у Протасівці й на Солом'янці [2, арк. 52–55].

Українські недільні школи викликали серйозне занепокоєння імперського чиновництва, які воно класифікувало як «розсадник революційного українофільства і сепаратизму». Російський сенатор Жданов 28 серпня 1862 р. під грифом «Цілком таємно» у своєму донесенні «Про недільні школи» відзначав, що вчителі недільних шкіл проводять ідеї «шкідливі й небезпечні і для держави, і для суспільства, ідеї соціалізму і революційної пропаганди». На переконання сенатора, недільні школи «зробились у руках зловмисних людей засобом до поширення пропаганди, спрямованої до потрясіння основ добробуту держави» [4, арк. 35–37].

Особливо доглядачів єдиної і неподільної імперії непокоїло викладання предметів у народних школах українською мовою. З цього приводу Київський генерал-губернатор М. Аненков у листі до шефа жандармів В. Долгорукова застерігав від небезпечних наслідків використання української мови в освітньому процесі. Він вважав, що тим самим «визнання самостійності малоросійської мови – привід заявляти претензії на автономію Малоросії» [2, арк. 56].

Зрештою, щоб упередити негативний вплив на селян Київщини, Переяславщини, Чернігівщини й запобігти можливим бунтам, 20 жовтня 1862 р. П. Чубинського заарештовують за підозрою у поширенні відозви «Усім добрим людям». Достеменно вина громадівця у поширенні відозви не була доведена, і тому суд призначив йому

адміністративне покарання. П. Чубинського відправили на проживання до Архангельської губернії до 1869 р. Практично він був відсторонений від українського національного відродження на сім довгих років.

Про наміри та погляди українського вченого у його ранній київський період ми можемо дізнатися зі слів його сподвижників і близького друга Володимира Синегуба. Жандарми занотували у звітах, що вони не тільки товаришували, але деякий час разом жили, організовували сходи сільської молоді, обговорювали подальші кроки своєї діяльності. Особливо цікавими є свідчення й самого В. Синегуба, і його брата Сергія про ставлення П. Чубинського до польського визвольного руху, до намірів польських патріотів підняти повстання на Правобережній Україні для відродження Речі Посполитої в межах 1772 р. Так, на слідстві у 1863 р. брати Синегуби заявляли, що у Київській Громаді було тільки два учасники, котрі «спробували викликати повстання українців одночасно з поляками для відновлення України». Такими громадівцями були П. Чубинський і сам В. Синегуб. Щоправда, в цьому контексті варто назвати ще й ім'я Андрія Красовського, якого заарештували у червні 1862 р. за антидержавну агітацію серед солдатів резервного батальйону Житомирського піхотного полку [5, с. 352].

Натомість позиція бориспільських і київських громадівців у польському питанні та щодо претензій поляків на українські правобережні землі була одноставною й знайшла відображення у громадівських рукописних журналах «Самостайне слово» і «Громадниця». Зокрема, в «Самостайному слові» у статті «Про погляд польського

громадського суспільства на Україну» невідомий автор засудив намір революційно налаштованої шляхти розірвати Україну знову на дві частини, забравши собі правобережні губернії. На його переконання, це ослабить моральну силу й повагу до польського визвольного руху в українському народі, бо неможливо боротися проти своїх образ, наносячи подібні образи іншому народові. Тому польська шляхта має вийти «із свого тісного шляхетського гурту, в котрому пов'язла через натягнуту на неї польську моду». «Живучи серед русинського (тобто українського. – Авт.) народу, говорячи про демократію, невже можна працювати для демократичної думки в Україні, не працюючи на українській народній ниві?». Стаття завершувалась закликом до правдивих поляків визнати за українцями право на самовизначення. «Тільки в такому випадку можуть народитися дружні стосунки» між обома народами [10, арк. 528].

Практично це було загальне бачення сутності українсько-польських стосунків. Без сумніву, такої ж лінії дотримувався і П. Чубинський, коли мав намір спрямовувати українських селян на боротьбу одночасно з польським повстанням. Він завжди проявляв толерантність та розуміння щодо визвольних ідей та практичних дій польських патріотів відродити свою державність, але в етнічних межах проживання польського народу. Це добре ілюструють його тісні й дружні відносини з гуртком польських політичних засланих в Архангельській губернії та, зокрема, приятелювання з поляком Павловським.

Щодо державного устрою та політичного майбутнього українського народу, як і всі бориспільські громадівці,

П. Чубинський поділяв концепцію М. Костомарова про всеслов'янську федерацію рівноправних держав, де Україна мала бути «незалежною Річчю Посполитою». Це засвідчив на допитах у жандармерії в 1863 р. В. Синегуб: «Мета громади була – досягти з'єднання слов'янських племен: сербів, болгар, росіян, малоросів, поляків і повна самостійність Малоросії, про що я довідався із знайомства з Чубинським» [7, с. 136]. На уточнюючі запитання слідчих В. Синегуб відповів, що «в майбутньому ми очікували повної єдності з поляками із демократичною республікою Російською» [7, с. 136].

Тож бориспільські громадівці не бачили подальшого існування монархічного ладу на всьому просторі імперії й відповідно в її національних окраїнах. Республіканська форма правління ними розглядалась як єдина справедлива і можлива політична форма розвитку суспільства, де кожна людина реалізує свої громадянські права.

Погляди П. Чубинського з цього питання певною мірою зафіксовані на сторінках журналу «Отечественные записки» як нотатки на статтю С. Соловйова, де російський історик проводив думку, що диктатура монархів у росії не є вічною. «Достеменно справедливо, – писав цей громадівець, – до біса російська диктатура. Малороси хочуть бути самобутніми. Хай живе хохлацький цар Перебендя. Геть Романівку» [2, арк. 152].

Методом досягнення всеслов'янської федеративної республіки, зі слів В. Синегуба, можливий еволюційний шлях. «Але відносно засобів досягнення цієї мети, – повідомляв той, – він (тобто Чубинський) пропонував їх миролюбиві, без насилля, а я, керуючись думкою

Красовського, бажав революції і безпорядків» [7, с. 136]. Відносно П. Чубинського В. Синегуб змінював свої покази. Ймовірно, він прагнув уберегти свого товариша від репресій та заслання на останньому етапі допитів у жандармерії.

Отже, повалення монархічної диктатури та імперсько-бюрократичної системи управління П. Чубинський, В. Синегуб, В. Пилипенко, С. Плещенко вважали можливим через спільну збройну боротьбу з поляками у формі повстання. А створення федерації вільних республік – справою добровільною, яка потребує поступового спільного ринення всіх слов'янських народів.

Висновки. Поданий матеріал практично засвідчив, що прикметною рисою громадівського руху був не тільки освітньо-культурний напрямок діяльності, але й певною мірою політичний, який передбачав досить рішучі наміри громадівців у протистоянні з петербурзькою імперською владою. Хоча просвітницька тактика у розбудові нового українського суспільства і союзу рівноправних держав слов'янських народів, безумовно, була визначальною. Втім бориспільські громадівці продемонстрували свою схильність радикальним чином реалізувати український проект, якщо легальні методи будуть повністю вичерпані.

Зрештою, громадівський рух у 60-х рр. XIX століття заклав надійний фундамент до переходу українського відродження від культурного просвітництва до суто політичних вимог, напрямів та визвольних змагань у наступні десятиліття. Саме 60-ті рр. XIX ст. стали тим детонатором, який не дав заснути українському громадянству і підняв до нового рівня етнополітичну зрілість українського народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці. У 2-х томах. Т. 1. Київ: Наукова думка, 1970. 531 с.
2. Державний архів Російської Федерації (ДАРФ) в Москві. Ф. 109. І експедиція. Оп. 1862. Спр. 230. Ч. 38.
3. ДАРФ в Москві. Ф. 109. І експедиція. Оп. 1862. Спр. 230. Ч. 171.
4. ДАРФ в Москві. Ф. 109. І експедиція. Оп. 1862. Спр. 230. Ч. 263.
5. Іванова Л. Г., Іванченко Р. П. Суспільно-політичний рух 60-х рр. XIX ст. в Україні. Київ: Український центр духовної культури, 2000. 352 с.
6. Національна ідентичність і громадянське суспільство / Є. Бистрицький, С. Пролеев, О. Білий, С. Лозиця, Р. Зимовець, Р. Кобець. Київ: Дух і літера, 2018. 464 с.
7. Общественно-политическое движение на Украине 1863–1864 гг. Киев: Наукова думка, 1964. 551 с.
8. Пантелеєв Л. Ф. Воспоминания. Москва: ГИКЛ, 1958. 875 с.
9. Синегуб С. С. Воспоминание чайковца. *Былое*. 1906. № 8.
10. Російський державний військово-історичний архів в Москві. Ф. 801. Оп. 80/21. Спр. 48.
11. Українська культура і цивілізаційний вимір / Я. С. Калакура, О. О. Рафальський, М. Ф. Юрій. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАНУ, 2015. 496 с.

REFERENCES

1. DRAGOMANOV, M. (1970.). *Literary and Journalistic Works. In 2 Volumes. Vol. 1.* Kyiv: Naukova dumka, 531 p. [in Ukr.]
2. *State Archives of the Russian Federation (SA RF) in Moscow. Fund 109, I Expedition, Descr. 1862, Case. 230, Part 38.* [in Rus.]
3. *SA RF in Moscow. Fund 109, I Expedition, Descr. 1862, Case. 230, Part 171.* [in Rus.]
4. *SA RF in Moscow. Fund 109, I Expedition, Descr. 1862, Case. 230, Part 263.* [in Rus.]
5. IVANOVA, L., IVANCHENKO, R. (2000). *Socio-Political Movement of the 60s of*

the 19th Century in Ukraine. Kyiv: Ukrainian Center of Spiritual Culture, 352 p. [in Ukr.]

6. BYSTRYTSKYI, Ye., PROLEIEV, S., BILYI, O., et al. (2018). *National Identity and Civil Society*. Kyiv: Dukh i litera, 464 p. [in Ukr.]

7. *Socio-Political Movement in Ukraine 1863–1864* (1964). Kyiv: Naukova dumka, 551 p. [in Rus.]

8. PANTELEEV, L. (1958). *Memories*. Moscow: GIKL, 875 p. [in Rus.]

9. SINEHUB, S. (1906). Memories of a Chaikovets. *The Past*, № 8. [in Rus.]

10. *Russian State Military Historical Archive in Moscow*. Fund 801, Descr. 80/21, Case. 48. [in Rus.]

11. KALAKURA, Ya., RAFALSKYI, O., YURII, M. (2015). *Ukrainian Culture and Civilizational Dimension*. Kyiv: Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the NASU, 496 p. [in Ukr.]

Особливе місце в епоху українського відродження посідають 60-ті рр. XIX ст. Це був час зламу старих суспільно-економічних відносин, становлення широкої державницької думки у недержавних народів, нових політичних ідей, що втілювались у проектах, програмах, творчій та практичній діяльності нових поколінь європейської й української молоді, інтелігенції, зокрема письменників, суспільних діячів тощо. Нова когорта українських інтелектуалів тепер почала гуртуватись у своєрідні об'єднання, котрі отримали назву «Громади» на початку 60-х рр. Практично вони не мали організаційної структури, але об'єднали однодумців, пройнятих спільною ідеєю та працею в ім'я культурного і політичного відродження українського народу.